

Oponentský posudek bakalářské práce Gabriely Ördöghové „Osudy jansenistických tisků v Čechách“, FHS UK, letní semestr 2006

Na rozdíl od nekatolických náboženských směrů zůstávají různé podoby potridentského katolicismu poněkud stranou českého dějepisectví raného novověku. Není divu, katolictví bylo mnohdy nediferencovaně vnímáno jako hegemoniální konfese, vnucená českému (poddanému) obyvatelstvu „bělohorskými vítězi“, a jeho nepředsudčný, nekofesionální výzkum si musel dlouho vybojovávat své místo na slunci. Výzkum různých forem protestantismu a jejich sociálního zakořenění nejen mezi šlechtou, ale i mezi poddanými má naproti tomu v českém prostředí dlouhou tradici. Z tohoto pohledu lze bakalářskou práci Gabriely Ördöghové, jejímž předmětem jsou jansenistické tisky v Čechách, jen přivítat.

Při svém výzkumu se autorka musela vyrovnat hned s několika omezeními. V otázce recepce jansenismu a jeho případného rozšíření v českých zemích byla plně odkázána na – dodnes aktuální (a nedávno reeditovanou) – monografii Pavla Preisse o Františku Antonínovi Šporkovi, resp. na (rovněž znovuvydanou) Haubeltovu knihu o českém osvícenství; jiné studie o středoevropském jansenismu totiž ponechávají Čechy většinou stranou. Pro historii a teologické vymezení jansenismu se autorka musela obrátit výlučně do cizojazyčné literatury, což u tohoto typu kvalifikačních prací není obvyklé. Nutně omezený výběr této literatury stejně jako jistá rozostřenost jansenismu samého však ztěžují jeho náboženskou a sociokulturní charakteristiku. I vlastní záměr bakalářské práce, totiž zachycení osudů jansenistických tisků, byl znesnadněn jejich chybějící bibliografickou evidencí a mnohdy také obtížnou přístupností či identifikací. Systematický průzkum knihoven nebyl v rámci bakalářské práce samozřejmě možný, a proto budou představy o rozšíření jansenistických děl v Čechách možná ještě korigovány novými „objevy“.

Ördöghové bakalářská práce se rozpadá do dvou základních částí, slovy autorky samé na část „teoretickou“ a „empirickou“ (s.4). (Zde se chce poznamenat, že toto dělení na teoretickou přípravu a poté sběr a vyhodnocení empirických dat, odpovídající zřejmě požadavkům na práce antropologické či sociologické, nepokládám pro historickou studii, pracující tak jako tak s texty, ani za nezbytné, ani za jediné možné.) K dílčím závěrům o šíření jansenistických tisků v Čechách ostatně směřuje již první část, která se jinak věnuje charakteristice jansenismu a především osobě Františka Antonína hraběte Šporka. Předmětem empirické části pak je rozbor, resp. srovnání pasáží spisu Benedicta Picteta „Morale chrétienne ou l'art de bien vivre“ (1709) s jeho německým překladem „Christliche Sitten-Lehre oder Kunst recht und gut zu leben“ (1714).

V kapitole 2.2. (Jansenismus jako náboženské, politické a kulturní hnutí) autorka jansenismus nejprve sociálně ukotvuje v prostředí francouzského duchovenstva a především měšťanstva, resp. jeho vyšší vrstvy, tvořící úřednickou elitu (s. 8). K vydělování skupiny profesionálních a vzdělaných úředníků docházelo nejen ve Francii zejména kolem dvorů absolutistických panovníků, dávat vzestup této vrstvy do souvislosti s tím, jak byla „*univerzalistická a svatá říše římská ... nahrazována už zesvětštělým národem*“ (tamtéž), mi však přijde poněkud zjednodušující; v raném novověku fungovala Svátá říše římská coby svazek víceméně svrchovaných útvarů již na jiných principech než ve středověku, na nějž citát pravděpodobně naráží.

V následujícím textu pak Ördöghová zařazuje jansenismus mezi směry raněnovověké nové zbožnosti a poukazuje zejména na jeho specifické pojetí spásy. Autorka přináší celou řadu informací o vymezení jansenismu, resp. jednotlivých autorů a o věroučných sporech s jezuitou a s římskou kurií. Ty patrně přebírá z literatury, což se někdy projevuje ne zcela jasným výkladem (s. 11-12, např. z věty „*Je možno polemizovat, zda souhlasit či nesouhlasit, přijmout nebo odmítnout tuto polemickou bulu...*“ není zřetelné, z jaké pozice autorka hovoří, zda se např. ona sama chce vyslovit ve sporu jansenistů s papežem.) Za důležitý považuji autorčin odkaz na individuální svědomí a odpovědnost francouzských jansenistů, veřejně projevované zejména ve sporech kolem kláštera Port-Royal (s. 15). Možnosti veřejné artikulace věroučné i mravoučné odlišnosti je totiž třeba mít na paměti při srovnávání francouzského a českého prostředí.

Jakkoliv je možné nacházet paralely i teologické spojitosti mezi jansenismem a různými směry výrazně subjektivní nekatolické nové zbožnosti (kalvinismus, pietismus; s. 17-21), české raněnovověké nekatolictví a projevy jansenismu spolu navzájem nesouvisely. Z příslušné kapitoly práce (s. 23-34) navíc zřetelně vyplývá (a dosavadní literatura, např. Radimská, to potvrzuje), že jansenismus byl v Čechách na rozdíl od Francie především záležitostí šlechtickou, resp. záležitostí několika představitelů nově příchozí šlechty. Nadto zde postrádáme panovnický dvůr, tvořící jedno z center veřejného života a shromažďující kolem sebe vzdělané šlechtice a měšťany v roli státních úředníků.

V souladu s dosavadním bádáním se i Ördöghová zaměřuje především na postavu Františka Antonína Šporka; vztah Jana Kristiána z Eggenberku a jeho ženy Marie Ernestiny k jansenistickým tiskům, dochovaným v jejich českokrumlovské knihovně, zůstává úkolem pro další bádání. Špork byl od 18. do 20. století často vykládán jako předchůdce osvícenství, bojovník proti jezuitskému tmářství a lidumil. Autorka se naprosto správně opřela o vyvážené hodnocení Pavla Preisse, zohledňující i Šporkův „druhý život“, v generalizujících soudech se však někdy neubráníla – patrně pod vlivem další sekundární literatury (Haubelta?) – vypjatým a emocionálně zabarveným formulacím (s. 24 – „*mělo Šporkovo dílo velký význam pro formování světonázoru v Čechách i pro přechod od doby temna k novému věku*“). Stejný původ má nejspíš i její konstatování o „*násilné rekatolizaci*“ obyvatelstva, prováděné „*za oddané pomoci většinou jezuitské šlechty*“ - je jí snad míněna šlechta, podporující na svých panstvích činnost Tovaryšstva Ježíšova? Jistá formulační nevyváženost či „rozevlátost“ je dána

i tím, že autorka vychází z literatury, hodnotící pobělohorské období českých dějin nanejvýš odlišně (což je přirozené), nezohledňuje však důsledně jeho kritické přijetí historiky a historičkami (týká se to zejména knihy J. Bílého, ale rovněž práce Fialovy a Haubletovy).

Ve shodě s dosavadním bádáním se Ördöghová zdráhá označit Šporka za jansenistu (mj. s. 30), konstatuje nicméně jeho ovlivnění některými jansenistickými myšlenkami (např. liturgickou prostotou či náboženskou snášenlivostí spíše než elitním pojetím vyvolení ke spáse). Jádrem první části bakalářské práce jsou však Šporkovy vydavatelské aktivity, sledující jistý, byť ne úplně striktní „*ediční plán*“ (s. 31). Vystavena – pro raný novověk běžným – obtížím s identifikací děl sestavila autorka soupis Šporkových tisků vydaných v Lysé nad Labem, v Praze a v zahraničí, jakož i tisků bez místa vydání (s. 34-36). Ördöghová se dále zamýšlí nad Šporkovou vydavatelskou strategií, nad překladem a tiskem knih, zdůrazňujících individuální víru i za situace konfesního útlaku (Poiret, Pictet, Placet), a nad přístupem jezuitské cenzury. Za velmi přínosné pokládám, že autorka poněkud zpochybnila Preissovo rozdělení tisků na věroučně nezávadné, vydávané v Praze, a teologicky sporné či přímo „závadné“, vycházející z lyské tiskárny, a poukázala tak na možnou nejednotnost katolických postojů k této literatuře (s. 36).

V druhé části práce porovnává autorka části spisu Benedicta Picteta „*Morale chrétienne ou l'art de bien vivre*“ a jeho německý překlad „*Christliche Sitten-Lehre oder Kunst recht und gut zu leben*“, pocházející od Šporkovy dcery Marie Eleonory. Za problematický a z hlediska autorčina dalšího postupu vlastně zbytečný pokládám „*metodický úvod*“ (s. 36/37), zakládající se na Eichlově studii. Ördöghová tu čtenáři předkládá např. trivialitu typu „*texty jsou sice komparabilní, ale (vždy) pouze do určité míry*“ (tedy srovnávat lze, ale jen do jisté – jaké? – míry), případně podle ní z empirické analýzy „*zvolených*“ (jakých jiných?) textů vyplývá „*nutnost interpretovat shody a odchylky*“ v obou dílech (úkolem srovnání je srovnávat?). Nesmyslná je podle mě také snaha stanovit si „*tertium comparationis*“/metodologický invariant, jímž podle autorky má být „*přístup autorů k textům, které lze řadit k tzv. církevně laděným textům, a to konkrétně v oblasti jazyka a jazykové kultury...*“. Chtěla tím snad říct, že porovnávány nebudou obsahy textů, nýbrž to, jak byly napsány? Je v tomto případě možné obojí oddělit? Jaký může mít např. Pictet přístup ke (svému) textu, je-li jeho autorem? Nikterak tím nehodnotím autorčin následující analytický výkon, ve vztahu k němu jsou však úvodní řádky jen zcela zbytným „*sklouznutím se po povrchu teorie komparece*“.

Autorka srovnává především francouzský a německý text desáté kapitoly Pictetova spisu, věnované modlitbě, jež měla v některých nekatolických konfesích (kalvinismu) klíčové postavení v bohoslužbě, a výchově dětí (s. 41-54). Mimojiné na tomto příkladě Ördöghová ukazuje po mém soudu zásadní skutečnost, že totiž Marie Eleonora Šporková text v dnešním slova smyslu nepřekládala, nýbrž spíše „*převáděla*“, tedy obměňovala (např. odlišnými citáty z církevních textů či modlitbami) zřejmě podle toho, jak chápala jeho „*průchodnost*“ cenzurou, ale i praktickou potřebnost v nábožensky odlišném prostředí. Správně poukazuje autorka na souvislost Pictetova ideálu výchovy dětí (v odloučení od

světa) s praxí port-royalských škol. Obecně je třeba vyzvednout důkladnost, s níž Ördöghová francouzský a německý text zkoumá.

Obdobnou kvalitu bohužel nemají její vývody, týkající se jazykových zákonitostí textů (s. 54-56). V nich se podle všeho spolehla na pouhý dojem, jimž na ni oba jazyky působí – tak je „z *francouzského textu ... cítit větší zaujatost pro text(!)*“, resp. jeho afektovanost, což je údajně dáno „*nastavením francouzského jazyka*“; naopak němčina je pro ni „*méně osobní*“ a „*více kategorická*“. Teoreticky by bylo třeba podložit závěry o odstupu překladatelky od textu, projevujícího se užíváním perfekta, což „*naznačuje, že se jedná o adaptaci*“. Vzápětí ale překladatelka „*adaptaci*“ jiných pasáží neprovádí, neboť neužívá cizojazyčné citace. „*Jinak se však jedná o zdařilou adaptaci*.“ V tom, co vše se adaptací míní, se vskutku není snadné vyznat. Souhlasit nelze ani s charakteristikou některých německých výrazů jako biblických, ani s tím, že by abstrakta typu „*Ursache*“, „*Glückseligkeit*“, „*Gemeinschaft*“ nebo „*Gewalt*“ byla typická pro němčinu – pro vyjádření těchto obsahů jimi disponuje každý jazyk. Výčtově uvedené výrazy jako „*anvertrauen*“, „*versprechen*“, „*zustehen*“, „*empfinden*“ nebo „*abgehen*“ nejsou klasická kompozita (jako např. dnes již odděleně psaná *bekannt machen* či *kennen lernen*), ale pouhá předponová slovesa; trpné infinitivy „*gegeben werden*“ či „*gesagt werden*“ jsou v přítomném a nikoliv minulém čase.

V translatologické teorii neškolenému čtenáři není zcela jasný ani rozdíl mezi překladem „*ad nostram consuetudinem*“ a překladem doslovným („*verbum ex verbo*“), který však má zachovat význam jednotlivých myšlenek (o co jiného jde při jakémkoliv překladu?), jinými slovy překladem „*literárním* nebo „*otrockým*“ (je to opravdu totéž?). Vnucuje se dojem, že se v této kapitole Ördöghová pustila na území, v němž se ne zcela vyzná.

V závěru posuzované bakalářské práce vyzdvihuje autorka důležitost, kterou tištěnému slovu a potažmo četbě (i v lidových vrstvách) přikládali jak jezuité, činní v rekatolizaci, tak například hrabě Špork, jansenisté nebo jiní představitelé nové zbožnosti. Podstatnější než nesporné připsání jednotlivých knih Šporkově vydavatelské aktivitě je podle mého názoru postřeh, že v roce 1697 vychází česky překlad jansenistického spisu z pera jezuity Jana Barnera (Preiss 1982, s. 80) a že tedy „*na škodlivost jednotlivých děl nepanoval mezi jezuity jednotný názor*“ (Ördöghová s. 59). To, že jezuitská cenzura nakonec schválila i Pictetovu „*Křesťanskou morálku*“, přičítá autorka mimojiné i úpravám, které provedla její překladatelka – nejedná se tedy o překlad, nýbrž o adaptaci (s. 60). Tento přístup k předloze samozřejmě vyvolává otázku po záměrnosti a po tvůrčím vkladu Marie Eleonory Šporkové. Na ty však bude moct odpovědět až další studium, pro něž si Gabriela Ördöghová vytvořila přes všechny výhrady přítomnou práci dobré předpoklady.

Zmiňuju-li výhrady, nemohu závěrem opomenout ani formální stránku práce. Na rozdíl od některých jiných obhajovaných bakalářských prací neobsahuje tato pravopisné chyby. Na úkor plynolosti jsou někdy komplikovanější souvětí, jež však neztrácejí smysl. Ostatní formální či stylistické chyby lze zřejmě přičíst nepozornosti, na s. 40 tak na konci druhého souvětí chybí podmět („*byl upraven*“ – kdo?), špatně je připojena také vztažná věta na konci druhého odstavce na téže straně („*stala*

představenou ženského konventu celestýnek ... , která zde přeložila do češtiny...“). Drobných překlepů v závěru nepatrně přibývá („adaptaci“ místo „adaptací“ na s. 55, „tvrzní“ na s. 57, „z oba koumané texty“ na s. 60), soustavně autorka komolí jméno Marie-Elisabeth Ducreux na „Ducrueux“ (např. s. 27, 57). Rovněž zřejmě z nepozornosti Ördöghová v podstatě opakuje pozn. 12 a 13 (s. 13 a 14), podobně zařadila do závěru některé odstavce, které doslovně přejímá z předcházejících kapitol. Oproti obsahu se chyba vloudila do číslování některých kapitol v textu, v oddíle 2.3 (s. 23) se tak objevují podkapitoly 2.2.2 (s. 26) a poté i 2.2.3.1 a 2.2.3.2 (s. 27 a 28) atd.

Mám-li se souhrně vyslovit o bakalářské práci Gabriely Ördöghové, musím konstatovat, že na solidním výzkumu a poměrně širokých znalostech založený projekt byl ve finální fázi poněkud odbyt. Nesoustředěnost a chvat jsou v textu k jeho škodě místy velmi patrné. V „empirické“ části by srovnání francouzského a německého textu (a z něho vyvozená role „překladatelky“ Marie Eleonory Františky Šporkové) mělo svou hodnotu i bez autorčiných translatologických domněnek. Ocenění nicméně zaslouží vůbec pokus propojit textovou analýzu se Šporkovou zprostředkovatelskou a „osvětovou“ činností a s náboženskou situací na českém venkově. Tímto směrem by se měl ubírat i případný další výzkum.

Bakalářskou práci Gabriely Ördöghové hodnotím jako velmi dobrou **35 body**.

V Praze 10. června 2006